

ZMYSEL PRE HUMOR ŽIAKOV ZO ŠKOLY PRE INTELEKTOVO NADANÝCH A JEHO SÚVISLOSŤ S OSOBNOSŤOU

EVA RAJČÁNIOVÁ^{1,2} – IVAN BELICA¹

¹Výskumný ústav detskej psychológie a patopsychológie, Bratislava

²Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

SENSE OF HUMOUR IN PUPILS FROM SCHOOL FOR INTELLECTUALLY GIFTED AND ITS RELATIONSHIP WITH PERSONALITY

Abstract: Advanced sense of humour is often considered to be one of the signs of intellectual giftedness in children. The goal of the study was to compare the sense of humour of sixteen year old students attending the school for exceptionally gifted children to that of children attending regular secondary grammar school. The relationship between sense of humour of gifted students and their personality was also studied. The sense of humour was assessed using the self-report Multidimensional Sense of Humor Scale developed by Thorson and Powell. Factor analysis identified three factors for this questionnaire – social production and use of humour, adaptive humour, appreciation of and attitudes toward humour. Big Five personality traits were assessed using NEO-FFI questionnaire. The results showed that students attending the school for exceptionally gifted children scored significantly higher on social production and use of humour scale. No difference was found in other two scales or the overall score. There was a positive correlation between sense of humour and extraversion and agreeableness in gifted students.

Key words: intellectual giftedness, sense of humour, Big Five

V odbornej literatúre sa často uvádza rozvinutý, silný, alebo špecifický zmysel pre humor ako jeden zo základných prejavov intelektového nadania v detskom veku (Lazarová, 2014; Dočkal, 2005). B. Bleedornová (1982) píše o schopnosti oceniť

rafinovaný, dôvtipný humor ako o známke nadania a D. G. Holt a C. Willard-Holtová (1995) dokonca uvádzajú, že pokročilý zmysel pre humor je spoločnou charakteristikou nadaných žiakov. Pokiaľ ide o výskumnú podporu týchto tvrdení, prác v tejto oblasti nie je mnoho a veľa otázok o špecifikách zmyslu pre humor u nadaných zostáva nezodpovedaných. Výskum zmyslu pre humor vo všeobecnosti však čelí problému nejednotnej definície tohto konceptu. Definovať zmysel pre humor je pomerne náročné, najlepšie sa jeho rôznorodé chápanie dá ilustrovať rôznymi prístupmi, ktoré výskumníci volia k jeho meraniu. Sledovalo sa napríklad, ako účastníci výskumu hodnotili vtipnosť kreslených vtipov (Cunningham, 1962), ako často sa smiali na humorných podnetoch (Justin, 1932), aké majú znalosti z oblasti humoru (Feingold, Mazzella, 1991), ako aktívne dokončili vtip, pointu komiksu a pod. (Feingold, Mazzella, 1991; Howrigan, MacDonald, 2008). V našom výskume nazeráme na zmysel pre humor ako na komplexný jav, vychádzajúc z prístupu J. A. Thorsona a F. C. Powella (1993a). Títo autori zmysel pre humor vnímajú ako spôsob nazerania na svet pozostávajúci z viacerých zložiek, ktoré môžu byť u každého jednotlivca zastúpené rôzne. Preto i dotazník, ktorý vytvorili a ktorý sme použili v našej práci, sleduje niekoľko zložiek zmyslu pre humor: dosahovanie sociálnych cieľov pomocou humoru, zvládanie situácií pomocou humoru, oceňovanie a postoje k humoru. Cieľom našej práce teda bolo zistiť, či sa v takto vymedzenom zmysle pre humor odlišujú žiaci gymnázia pre intelektovo mimoriadne nadané deti od žiakov bežných gymnázií. Tiež nás zaujímalo, ako zmysel pre humor v skupine intelektovo nadaných žiakov súvisí s ich osobnostnými vlastnosťami.

Humor a inteligencia

V prospech predpokladu o rozvinutejšom zmysle pre humor intelektovo nadaných hovoria zistenia týkajúce sa vzájomnej súvislosti medzi humorom a inteligenciou. Touto problematikou sa psychologická literatúra zaoberala už od 20. rokov 20. storočia. Napríklad G. E. Bird a E. Grace už v roku 1925 (podľa Cunninghamovej, 1962) referovali o silnej pozitívnej korelácii ($r = 0,89$) medzi zmyslom pre humor a IQ. V 30. rokoch minulého storočia bola u detí vo veku 3 až 6 rokov zistená pozitívna, hoci slabá korelácia medzi inteligenciou a frekvenciou smiechu ako reakciou na humorné podnety (Justin, 1932). O niekoľko dekád neskôr však A. Cunninghamová (1962) vo svojom výskume stredoškolačok nezistila významný vzťah medzi inteligenciou a hodnotením vtipnosti kreslených vtipov. W. E. Hauck a J. W. Thomas v r. 1972 naopak zaznamenali silnú koreláciu ($r = 0,91$) medzi humorom a inteligenciou u žiakov 4. až 6. ročníka ZŠ. Protirečivé výsledky výskumov v tejto oblasti boli predmetom záujmu v 90. rokoch. G. Galloway (1994) priniesol prehľad vtedy dostupných empirických štúdií o vzťahu medzi humorom a inteligenciou a upozornil na možné príčiny ich

protichodných výsledkov. Pozitívny vzťah medzi inteligenciou a humorom nachádzali podľa Gallowaya tie výskumné práce, ktoré merali zmysel pre humor prostredníctvom úloh vyžadujúcich od participanta aktívne porozumenie humoru (napr. priradenie vtipného titulku k prázdnomu komiksu). Naproti tomu štúdie, ktoré zmysel pre humor skúmali cez úlohy vyžadujúce pasívne zhodnotenie vtipnosti predkladaných humorných podnetov, zistili žiadny alebo významne negatívny vzťah medzi inteligenciou a zmyslom pre humor. Významnú rolu teda G. Galloway pripisoval operacionalizácii premenných, najmä zmyslu pre humor. V súlade s jeho závermi A. Feingold a R. Mazzella (1991) zistili na vzorke vysokoškolských študentov a dospelých dobrovoľníkov pozitívny korelačný vzťah medzi verbálnou inteligenciou a schopnosťou humorne uvažovať (teda *aktívne* dokončiť vtip, doplniť pointu komiksu a opraviť časť vtipu, tak aby bol vtipným), zatiaľ čo korelácia s vedomosťami o humore tých istých participantov (t.j. *pasívnym* poznaním humoristov, vtipných postavičiek, komédií a pod.) bola nízka. K zaujímavým výsledkom dospel tiež S. S. Janus (1975), ktorý skúmal 55 profesionálnych dlhoročných stand-up komikov, pre ktorých bol humor zamestnaním na plný úväzok. V subteste Slovník z Wechslerovej inteligentnej škály pre dospelých dosahovali komici skóre zodpovedajúce nadpriemernej až extrémne nadpriemernej inteligencii. Talentovaným humoristom v detskej populácii sa venovala T. L. Fernová (1991). Spomedzi takto identifikovaných detí v 3. až 6. ročníku viac ako polovica mala namerané nadpriemerné až mimoriadne nadpriemerné IQ skóre, pričom žiadne z humoristicky nadaných detí nemalo intelekt nižší ako priemerný.

V súčasnosti sa súvislosťou medzi inteligenciou a zmyslom pre humor zaoberajú skôr odborníci z oblasti evolučnej psychológie. G. F. Miller (2000) chápe zmysel pre humor ako jeden z indikátorov inteligencie, ktorý plní svoju úlohu najmä v období dvorenia a ktorý sa vyvinul dôsledkom pohlavného výberu. S cieľom overiť Millerov model uskutočnili D. P. Howrigan a K. B. MacDonald (2008) výskum na vzorke 185 vysokoškolských študentov a zistili, že inteligencia významne predikovala schopnosť produkovať verbálny a neverbálny humor. Podobne G. Greengross a G. Miller (2011), vychádzajúc z evolučne-psychologických predpokladov, zistili na vzorke študentov psychológie štatisticky významný vzťah medzi schopnosťou produkovať humor a inteligenciou, a to najmä verbálnou inteligenciou ($r = 0,44$ u mužov, $r = 0,31$ u žien).

Humor intelektovo nadaných detí

Výskumy hľadajúce vzťah medzi humorom a inteligenciou nám však nedokážu pomôcť bližšie porozumieť humoru nadaných detí a odhaliť jeho prípadné odlišnosti od humoru bežnej populácie. Pozrime sa preto na práce, ktoré sa zamerali priamo na skupiny nadaných detí. Z vývinového hľadiska sú dostupné výskumné informácie

o humore nadaných detí už od obdobia predškolského veku. Už v 30. rokoch M. Kenderdineová (1931) pozorovala na vzorke amerických predškolákov, že skupina detí s nadpriemerným intelektom (s priemerným IQ=140,6) vykazovala častejší smiech ako ich rovesníci (zo 100 príležitostí sa v priemere zasmiali 13-krát, zatiaľ čo rovesníci s priemerným IQ iba 4-krát). K odlišným výsledkom dospeli L. Barnettová a J. Fiscellaová (1985), ktoré však pri skúmaní zmyslu pre humor intelektovo nadaných predškolákov vychádzali z hodnotenia učiteľmi. Autorky v tomto prípade nezistili významný rozdiel v učiteľmi vnímanom zmysle pre humor medzi nadanými deťmi a predškolákmi s priemerným intelektom. Naproti tomu D. Bergenová (2014) uvádza, že už v tomto období možno u nadaných detí zaznamenať rýchlejší vývin zmyslu pre humor v porovnaní s bežnými deťmi. Typicky sú pre mladšie deti v predškolskom veku smiešne vizuálne nezrovnalosti (napr. mama s klaunským nosom, obrázok kravy s čapicou a pod.); s rozvojom reči sa humornými stávajú slovné hračky, rýmy, dvojzmyselné slová (Southam, 2005). Deti v tomto veku tiež začínajú rozprávať prvé vtipy a uvedomujú si, že ľudia v okolí vtipom venujú pozornosť a pozitívne na ne reagujú (Ružová, 2001). Podľa D. Bergenovej (2014) majú nadané deti už vo veku 5 rokov širšiu paletu prejavov humoru, vymýšľajú zložitejšie hádanky, dokážu chápať konceptuálnu inkongruenciu (humor, kde dochádza k narušeniu definujúcich charakteristík konceptu, napr. mačka, ktorá hovorí múú – Martin, Ford, 2018) a rozumejú viacznačným pojmom.

D. Bergenová (2009) sa výskumne venovala humoru nadaných detí aj v školskom veku. Z výsledkov svojho skúmania nadaných vo veku 7-12 rokov autorka vyvodzuje, že tieto deti vykazujú vysokú úroveň porozumenia humoru a už vo veku 7-9 rokov dosahujú takú mieru schopnosti produkovať humor a vysvetliť pointu vtipu, aká sa typicky vyvíja až vo veku 12 rokov. Ich vývin zmyslu pre humor je teda rýchlejší ako je bežné. Taktiež sa ukázalo, že už v pomerne skorom veku (štvrtáci, šiestaci a ôsmaci) dosahujú nadané deti lepšie výsledky v schopnosti porozumieť rôznym formám verbálneho humoru a vo väčšej miere tiež vykazujú známky pobavenia sa po vypočutí vtipu (Shade, 1991).

Najviac výskumov v tejto oblasti sa však zameralo na nadaných adolescentov. Aj v tomto vekovom období výskumy prinášajú dôkazy o rozvinutejšom zmysle pre humor u nadaných. Taliansky tím na čele s I. Bianchiovou (2017) napríklad zistil, že intelektovo nadané deti vo veku 12 až 15 rokov dosiahli lepšie výsledky v testoch merajúcich schopnosť chápať a produkovať verbálnu iróniu. Tiež výskum z iránskeho prostredia poukázal na vyšší zmysel pre humor u nadaných dievčat vo veku 14 až 17 rokov v porovnaní s ich bežnými rovesníčkami (Sharifi, Sharifi, 2014). Zmysel pre humor bol v tomto prípade zisťovaný prostredníctvom sebaovývedového dotazníka, teda z pohľadu samotných nadaných. Na to, aký je zmysel pre humor nadaných adolescentov z pohľadu ich okolia, sa zamerali A. Ziv a O. Gadish (1990). Keď zmysel pre humor nadaných adolescentov hodnotili ich spolužiaci, ukázalo sa,

že tieto hodnotenia majú bimodálnu distribúciu, na rozdiel od normálnej distribúcie v prípade hodnotenia bežných detí. To znamená, že mnohí nadaní sú vnímaní ako veľmi vtipní a mnohí ako postrádajúci zmysel pre humor, zatiaľ čo nadaných, ktorí by boli spolužiakmi vnímaní ako priemerne vtipní, bolo menej. Z individuálnych rozhovorov s hodnotenými nadanými vyplynulo, že tí, ktorí boli považovaní za málo vtipných, sa vo svojom voľnom čase venovali najmä ďalšiemu vzdelávaniu, zatiaľ čo nadaní vnímaní ako veľmi vtipní sa vyznačovali vyhľadávaním sociálnych interakcií (Ziv, Gadish, 1990). Ako ďalšie špecifikum humoru nadaných adolescentov sa ukazuje jeho využívanie ako zvládacej stratégie. E. Shaunessyová a S. Suldoová (2010) zistili, že intelektovo nadaní adolescenti využívajú humor ako stratégiu zvládania stresových situácií častejšie v porovnaní so svojimi spolužiakmi, pričom vnímaná úroveň zažívaného stresu bola v oboch skupinách rovnaká.

Na základe doterajších zistení je teda opodstatnené uvažovať o odlišnom vývine humoru intelektovo nadaných detí. Zdá sa, že zmysel pre humor sa u týchto detí rozvíja rýchlejšie, dosahujú lepšie výsledky pri porozumení aj produkcii humoru a aj pri vlastnom sebaopisovaní sa ukazuje ich zmysel pre humor ako väčší. Citované práce však často využívajú také nástroje na meranie zmyslu pre humor, ktoré zachytávajú iba jeden z množstva elementov, ktoré utvárajú zmysel pre humor každého jednotlivca. Ak sa zameriame napríklad iba na frekvenciu smiechu (ako na behaviorálnu odpoveď na humor), na schopnosť porozumieť humoru, či na humor ako zvládaciu stratégiu, nezískame celistvý obraz o zmysle pre humor daného jednotlivca či skupiny. V našej práci nazeráme na humor ako na viacrozmerný koncept. Vychádzame z koncepcie J. A. Thorsona a F. C. Powella (1993a), podľa ktorých zmysel pre humor spoluvytvárajú štyri zložky: (1) dosahovanie sociálnych cieľov pomocou humoru, (2) zvládanie situácií pomocou humoru, (3) oceňovanie humoru a (4) postoje k humoru.

Humor a osobnosť

Vo všeobecnej populácii bol vzťah humoru a osobnosti predmetom záujmu psychológov už v prvej polovici minulého storočia. Už H. J. Eysenck (1942) hľadal súvislosti medzi temperamentom a zmyslom pre humor a vo výskume mladých dospelých zistil, že extroverti preferujú jednoduchšie, zatiaľ čo introverti komplexnejšie vtipy. Podobnú otázku si tiež kládli predstavitelia multidimenzionálneho prístupu k humoru, z ktorého vychádzame v tomto príspevku, J. A. Thorson a F. C. Powell. V spolupráci s ďalšími autormi vo výskume na vzorke viac ako 400 dospelých participantov zistili vzťah medzi zmyslom pre humor a osobnostnými dimenziami ako sú dominancia, či potreba byť v centre pozornosti. Schopnosť aktívne produkovať humor a využívať ho na dosahovanie sociálnych cieľov negatívne súvisela s konformitou a potrebou plánu či organizovanosti (Thorson, et al., 1997). Spomedzi osobnostných dimenzií

Big Five bola na vzorke vysokoškolákov zistená pozitívna korelácia so zmyslom pre humor v prípade extroverzie (Johnson, McCord, 2010). V ďalšom výskume zmyslu pre humor vysokoškolských študentov bol zistený významný vzťah s extroverziou ($r=0,24$) i otvorenosťou ($r=0,24$) (Beins, O'Toole, 2010). Viacero prác sa venovalo tiež súvislosti medzi dimenziami Big Five a štýlmi humoru, pričom takmer všetky sa zamerali na dospelú, prevažne vysokoškolskú populáciu. Ich metaanalýzu uskutočnil čilsko-španielsky tím (Mendiburgo-Seguel, Páez, Martínez-Sánchez, 2015). Homogénne boli v týchto štúdiách zistené pozitívne vzťahy medzi extroverziou a afiliatívnym humorom (humor posilňujúci vzťahy s inými ľuďmi), tiež medzi neurotizmom a sebaponižujúcim humorom (humor posilňujúci vzťahy s ostatnými na vlastný úkor). Sebaposilňujúci humor koreloval pozitívne s otvorenosťou voči zážitkom a negatívne s neurotizmom.

Výskumy v tejto oblasti zamerané na detskú populáciu sú zriedkavé, ako uvádzajú i autorky jedného z nich, N. Marinkovićová a J. Tanasićová (2016). Táto dvojica autoriek z Bosny a Hercegoviny skúmala skupiny 11 až 12-ročných a 16 až 17-ročných a zistila, že osobnostné črty detí predikujú ich používanie štýlov humoru. Najstabilnejším zistením platným v oboch vekových skupinách bolo, že vysoká miera extroverzie predikovala používanie afiliatívneho humoru. V slovenskom prostredí sa humoru adolescentov v súvislosti s rezilienciou ponímanou ako osobnostná črta venovali V. Boleková a E. Szobiová (2013). Ak je výskumov detského humoru vo vzťahu k osobnosti málo, o to menej prác sa venuje v tejto súvislosti priamo deťom s intelektovým nadaním. Dostupný je však výskum z 90. rokov, ktorý sa zamerail na vzťah medzi osobnosťou a zmyslom pre humor u intelektovo nadaných adolescentov vo veku 13-16 rokov (Ziv, Gadish, 1990). Vychádzajúc z izraelskej verzie Eysenckovho osobnostného dotazníka autori porovnávali osobnosť dvoch skupín nadaných študentov – tých, ktorí boli vnímaní ako vtipní, s tými, ktorých spolužiaci nepovažovali za vtipných. Ukázalo sa, že vtipní nadaní adolescenti sa od druhej skupiny líšili vyššou extroverziou a nižším sklonom k sociálne žiaducim odpovediam. Extroverzia dokonca vysvetľovala viac ako štvrtinu variancie premennej zmysel pre humor.

Ciele výskumu

V našom výskume budeme hľadať odpovede na tieto otázky:

Líšia sa intelektovo nadané deti v adolescentnom veku od svojich rovesníkov v jednotlivých zložkách zmyslu pre humor, ako ich operacionalizovali J. A. Thorson a F. C. Powell (1993a)? Odlišujú sa nadaní adolescenti od rovesníkov v tom, ako humor využívajú, oceňujú, aký k nemu majú postoj? Je pre nich humor aj formou zvládacej stratégie?

Ďalším cieľom predkladanej štúdie je preskúmať súvislosť medzi zmyslom pre humor a osobnosťou intelektovo nadaných žiakov. Konkrétne nás bude zaujímať vzťah zmyslu pre humor a jeho zložiek k osobnostným charakteristikám definovaným v modeli Big Five.

Výskumný súbor

V našom výskume skupinu intelektovo nadaných žiakov tvorilo 53 žiakov (18 dievčat a 35 chlapcov) kvinty a sexty gymnázia pre intelektovo nadané deti v Bratislave vo veku 15-18 rokov (AM = 15,94). Druhá skupina pozostávala z 201 žiakov (111 dievčat a 86 chlapcov, štyria pohlavie neuviedli) bežných gymnázií vo veku 14-18 rokov (AM = 16,57), konkrétne z kvinty a sexty 8-ročných gymnázií a z 1., 2. a 3. ročníka 4-ročných gymnázií.

Výskumné metódy

Dotazník zmyslu pre humor (orig. Multidimensional Sense of Humor Scale; ďalej DZPH) vytvorili J. A. Thorson a F. C. Powell (1993a). Do slovenského jazyka dotazník preložil a upravil T. Kováč. Ide o viacrozmerný sebaopisový nástroj, ktorý pozostáva z 24 položiek. Každá položka predstavuje jeden výrok (tvrdenie) a respondent vyjadruje svoj súhlas, resp. nesúhlas s daným tvrdením na 5-bodovej škále. Okrem celkového skóre umožňuje dotazník v pôvodnej verzii výpočet skóre pre štyri škály reprezentujúce dimenzie, ktoré sú v ponímaní autorov dotazníka pre koncept zmyslu pre humor centrálné. 1. škála *Dosahovanie sociálnych cieľov pomocou humoru* vypovedá o snahe probanda zabaviť ostatných, ale aj o tom, do akej miery si myslí, že ho ostatní vnímajú ako vtipného človeka. 2. škála *Zvládanie situácií pomocou humoru* je charakteristická položkami zisťujúcimi ako proband hodnotí svoje využívanie humoru pri zvládaní náročných alebo problémových situácií, ale aj ako si myslí, že je humor v týchto situáciách užitočný, hoci on sám ho využívať nemusí. 3. škála *Oceňovanie humoru* hodnotí najmä to, ako proband vníma, keď niekto iný hovorí vtipy, a 4. škála *Postoje k humoru* reprezentuje postoje k humoru a k ľuďom, ktorí humor produkujú.

NEO päťfaktorový osobnostný inventár (NEO-FFI). Osobnostné charakteristiky podľa päťfaktorového modelu osobnosti sme zisťovali pomocou slovenskej verzie dotazníka NEO-FFI Costu a McCraeho (Ruisel, Halama, 2007). Tento viacrozmerný inventár tvorí 60 výrokov a respondent prostredníctvom 5-bodovej škály udáva, nakoľko je daný výrok pre neho/ňu platný. Nástroj meria týchto päť osobnostných dimenzií: neurotizmus, extroverzia, otvorenosť voči zážitkom (skúsenosti), prívetivosť a svedomitosť. Neurotizmus je charakterizovaný ako všeobecná tendencia častejšie

a intenzívnejšie prežívať negatívne emócie ako sú strach, úzkosť, smútok, ohrozenie, hnev, vina, trápenie a pod. Extroverzia sa prejavuje predovšetkým sociabilitou, ale tiež napríklad optimistickým prístupom k situáciám. Otvorenosť voči skúsenosti nie je definovaná jednoznačne, ale jej zložkami sú pozornosť voči vnútorným pocitom, estetická citlivosť, intelektuálna zvedavosť a pod. Prívetivosť sa vyznačuje pozitívnym správaním k ostatným, snahou o pomoc a očakávaním, že rovnako sa budú správať aj ostatní voči nim. Svedomitosť je typická schopnosťou regulovať svoje túžby a odolávať impulzom, ale tiež sa vyznačuje aktívnejším plánovaním, organizovaním a plnením úloh (Ruisel, Halama, 2007).

Faktorová analýza dotazníka zmyslu pre humor

Pred samotným porovnaním skúmaných skupín sme pristúpili k overeniu reliability a faktorovej štruktúry slovenského prekladu Dotazníka zmyslu pre humor. Po vzore autorov pôvodnej anglickej verzie dotazníka (Thorson, Powell, 1993a; 1993b) sme uskutočnili exploračnú faktorovú analýzu metódou hlavných komponentov (principal components) s ortogonálnou rotáciou (varimax). Výpočty sme realizovali v programe IBM SPSS Statistics 22.0. Faktorová analýza našla päť faktorov s vlastnou hodnotou (Eigenvalues) nad 1,0; vlastné hodnoty nad 1,5 mali tri faktory (tabuľka 1). Vzhľadom na podiel vysvetlenej variácie identifikovaných komponentov a s prihliadnutím na sutinový graf sa ako najvhodnejšie pre naše dáta ukazuje trojfaktorové riešenie. V tabuľke 2 uvádzame faktorové sýtenia po rotácii pre všetkých 24 položiek pri trojfaktorovom riešení. Položky v našom modeli sa zoskupili pri faktore 1 (*Dosahovanie sociálnych cieľov pomocou humoru*) a faktore 2 (*Zvládanie situácií pomocou humoru*) rovnako ako v pôvodnom 4-faktorovom modeli J. A. Thorsona a F. C. Powella (1993b). Výnimkou je položka 22, ktorá v našom prípade najsilnejšie sýti faktor 1, no podobne sýti aj faktor 2. Obsahovo sa táto položka týka zvládania, preto

Tabuľka 1

Faktorová analýza Dotazníka zmyslu pre humor – vlastné hodnoty a podiel vysvetlenej variácie pre päť extrahovaných faktorov

Faktor	Vlastné hodnoty	Percento variácie	Kumulatívne %
1	7,637	31,820	31,820
2	2,913	12,136	43,957
3	1,757	7,321	51,278
4	1,146	4,774	56,051
5	1,044	4,350	60,402

preferujeme jej zaradenie k 2. faktoru, ako tomu bolo aj v pôvodnom modeli. Položky, ktoré Thorson a Powell (1993b) priradzovali k faktoru 3 (*Postoje k humoru*) a k faktoru 4 (*Oceňovanie humoru*) sa pri našom trojfaktorovom riešení zhľukujú okolo jedného spoločného faktora.

Tabuľka 2

Faktorová analýza Dotazníka zmyslu pre humor – sýtenia troch faktorov po rotácii Varimax

Položka	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3
1. Moje pohotovité poznámky zabávajú ostatných	,751		
2. Viem povedať veci tak, že sa ľudia zasmejú	,732		
3. Použitie vtipu alebo humoru mi pomáha zvládnuť zložitú situáciu	,440	,580	
4. Iní ľudia o mne hovoria, že rozprávam smiešne veci	,700		
5. Zvládanie problémových situácií pomocou humoru je dobrý spôsob ich riešenia		,761	
6. Nazvať niekoho „komediant“ je naozaj urážka			,485
7. Mám rád dobré vtipy			,502
8. U priateľov som obľúbený pre svoje vtipy	,749		
9. Som presvedčený, že rozosmejem ostatných	,729		
10. Humor mi pomáha zvládať problémy		,806	
11. Nemám rád komikov			,657
12. Ľudia odo mňa chcú, aby som rozprával zábavné veci	,584		
13. Humor mi uľahčuje život		,695	
14. Ľudia, ktorí rozprávajú vtipy, sú otravní			,752
15. Nemám rád, keď každý rozpráva vtipy			,656
16. Niekedy si sám vymyslím vtip alebo vtipnú príhodu	,538		
17. Humor je úbohý spôsob riešenia problémov		,647	,439
18. Rozveseľovať ľudí vtipkovaním je zbytočné			,464
19. Vážim si ľudí, ktorí vedia tvoriť humor			,577
20. Využívam humor, aby som pobavil svojich priateľov	,690		
21. Ľudia sa často idú popukať od smiechu pri mojich vtipoch	,739		
22. Dokážem použiť vtip pri riešení mnohých situácií	,600	,514	
23. Viem zmierniť napätú situáciu vtipnou poznámkou	,646		
24. Pokúsiť sa vyriešiť situácie pomocou humoru je naozaj hlúpe		,569	,531

Vysvetlivky: Faktor 1 – Dosahovanie sociálnych cieľov pomocou humoru

Faktor 2 – Zvládanie situácií pomocou humoru

Faktor 3 – Oceňovanie a postoje k humoru

V tabuľke uvádzame iba sýtenia nad 0,400.

Priradenie položiek k faktorom pri vyhodnocovaní dotazníka je znázornené polotučne

Reliabilitu dotazníka overujeme odhadom jeho vnútornej konzistencie. Cronbachov alfa koeficient pre dotazník ako celok dosiahol hodnotu $\alpha = 0,897$, čo svedčí v prospech vysokej reliability dotazníka. Cronbachova alfa pre jednotlivé subškály má rovnako akceptovateľné hodnoty: *Dosahovanie sociálnych cieľov pomocou humoru* $\alpha = 0,883$; *Zvládanie situácií pomocou humoru* $\alpha = 0,852$ a *Oceňovanie a postoje k humoru* $\alpha = 0,726$.

Výsledky

Dáta získané prostredníctvom DZPH od oboch skúmaných skupín sme porovnávali pomocou Studentovho t-testu, predpokladajúc normálne rozloženie dát vzhľadom na grafické znázornenia rozloženia dát pomocou histogramov a hodnoty šikmosti a špicatosti. Podmienka homogenity variancie bola splnená pre skóre vo všetkých škálach i v celkovom skóre DZPH oboch skupín. Výsledky t-testu pre jednotlivé subškály DZPH i pre celkové skóre uvádzame v tabuľke 3. Štatisticky významný rozdiel sme zistili iba v prípade subškály *Dosahovanie sociálnych cieľov pomocou humoru*, kde žiaci zo školy pre nadané deti dosahovali významne vyššie skóre ako žiaci z bežných gymnázií. Ako mieru vecnej významnosti rozdielu sme zvolili Hedgesovo g, používané pri porovnávaní vzoriek odlišných veľkostí (Barton, Peat, 2014). Pre subškálu *Dosahovanie sociálnych cieľov pomocou humoru* má Hedgesovo g hodnotu 0,422.

Pomocou Pearsonovej korelácie sme ďalej zisťovali vzťah medzi zmyslom pre humor a osobnostnými dimenziami Big five u žiakov z gymnázia pre intelektovo nadaných. Jej výsledky uvádzame v tabuľke 4. Celkové skóre v DZPH, ako aj v subškále

Tabuľka 3

Porovnanie žiakov gymnázia pre nadaných a bežného gymnázia v skóre DZPH (t-test)

Skupina:	Nadaní (N = 53)		Bežní (N = 201)		t	p	Hedgesovo g
	AM	SD	AM	SD			
Dosahovanie soc. cieľov pomocou humoru	34,47	6,559	31,51	7,129	2,732	,007	,422
Zvládanie situácií pomocou humoru	25,98	5,120	25,87	5,451	0,139	,890	,020
Oceňovanie a postoje k humoru	28,25	4,229	28,36	4,070	0,178	,859	,027
Zmysel pre humor – celkové skóre	88,70	11,468	85,74	13,588	1,456	,147	,225

T a b u l k a 4

Korelácie medzi skóre žiakov školy pre mimoriadne nadané deti v dimenziách DZPH a NEO-FFI

Škála NEO/DPZH	Neurotizmus	Extroverzia	Otvorenosť	Prívetivosť	Svedomitosť
Dosahovanie sociálnych cieľov pomocou humoru	-,181	,642**	,059	,221	,416**
Zvládanie situácií pomocou humoru	,141	,357**	,141	,293*	-,019
Oceňovanie a postoje k humoru	,371**	,065	,170	,225	-,035
Zmysel pre humor – celkové skóre	,095	,546**	,156	,335*	,218

Pozn.: * – $p \leq 0,05$ ** – $p \leq 0,01$

Zvládanie situácií pomocou humoru, významne pozitívne koreluje s extroverziou a prívetivosťou. Pozitívnu koreláciu sme tiež zistili medzi dosahovaním sociálnych cieľov pomocou humoru a dvoma osobnostnými dimenziami, extroverziou a svedomitosťou; a tiež medzi oceňovaním a postojmi k humoru a neurotizmom.

Diskusia

V aktuálnej štúdii sme si stanovili ako jeden z cieľov preskúmať, či žiaci zo školy pre mimoriadne nadané deti majú odlišný zmysel pre humor ako žiaci z bežných gymnázií. Významne vyššie skóre dosiahli žiaci s mimoriadnym intelektom len v prípade dosahovania sociálnych cieľov pomocou humoru, ostatné dve škály ani celkové skóre zmyslu pre humor sa významne nelíšili. Nadaní žiaci teda vo väčšej miere považujú samých seba za vtipných, schopných rozveseliť ľudí, a zároveň si myslia, že ich za takých považujú aj ostatní. Vzhľadom na vek skúmanej vzorky a rôznorodosť použitých metód merania humoru naprieč štúdiami je náročné porovnať naše výsledky s výsledkami iných autorov. Výnimkou je štúdia z iránskeho prostredia, kde pomocou porovnateľnej metódy a na vzorke rovnakého veku ako v našom prípade zistili významne vyššie celkové skóre zmyslu pre humor u nadaných dievčat ako u ich rovesníčok (Sharifi, Sharifi, 2014). Výsledky za jednotlivé škály nevieme porovnať, keďže ich autori neprezentovali. Odlišný výsledok môže súvisieť s tým, že spomenutí autori skúmali len dievčatá, zatiaľ čo v našej vzorke boli aj chlapci. Významne vyššie skóre v prípade škály dosahovanie sociálnych cieľov pomocou humoru, ktoré sme namerali na našej vzorke nadaných adolescentov,

možno porovnať s výsledkom A. Ziva a O. Gadisha (1990), ktorí zistili, že mnohí nadaní adolescenti sú spolužiakmi vnímaní ako veľmi vtipní. Toto zistenie je teda v súlade s naším výsledkom, ktorý naznačuje, že žiaci zo školy pre nadaných si vo väčšej miere myslia, že ich ostatní považujú za vtipných. V prípade zvládania situácií pomocou humoru sme nezistili významný rozdiel, ktorý sa dal očakávať napríklad na základe výskumu E. Shounessyovej a S. M. Suldoovej (2010), kde intelektovo nadaní adolescenti častejšie používali humor ako stratégiu zvládania stresových situácií v porovnaní so spolužiakmi. Naše zistenie, že intelektovo nadaní sa od ostatných adolescentov neodlišujú v oceňovaní a postojoch k humoru, možno sčasti hodnotiť súladne so zistením, že hodnotenie vtipnosti kreslených vtipov u stredoškôľáčok malo len slabý vzťah s inteligenciou (Cunningham, 1962). Skutočnosť, že sa v našom výskume nepreukázal očakávaný významný rozdiel v celkovom hodnotení zmyslu pre humor či v používaní humoru ako zvládacej stratégie, môže súvisieť v prvom rade s tým, že žiakov zo školy pre mimoriadne intelektovo nadaných porovnáваме so skupinou žiakov bežných gymnázií, teda so žiakmi, ktorí takisto dosahujú nadpriemerné študijné výsledky a možno u nich predpokladať vyšší intelektový priemer. Pri interpretácii výsledkov treba mať tiež na pamäti, že DZPH je sebavýpovedový dotazník, nie objektívne posúdenie ostatnými, a teda výsledky môžu byť ovplyvnené rozdielmi v odlišnej miere schopnosti sebahodnotenia nadaných a ostatných detí, či tiež mierou sebavedomia alebo sebahodnoty, ktoré môžu obzvlášť zohrať úlohu pri hodnotení svojich schopností rozveseliť iných, ktoré sa preukázalo odlišné.

Druhým cieľom bolo preskúmať vzťah zmyslu pre humor u nadaných žiakov s osobnostnými premennými. Žiaci s vyššou mierou extroverzie o sebe častejšie uvádzajú, že využívajú humor na dosahovanie sociálnych cieľov, teda že rozvesefujú iných a ostatní ich vnímajú ako vtipných. Tento vzťah sme očakávali vzhľadom na charakteristiku extroverzie ako tendencie viac vyhľadávať kontakt s druhými a zároveň byť v tomto kontakte skôr aktívny než pasívny. Nemusí to nutne znamenať, že extroverti sú vtipnejší, ale môže to byť výsledkom toho, že majú viac príležitostí na využitie humoru na sociálne účely a zároveň menšie obavy ho použiť. Ich sebahodnotenie v tejto oblasti môže byť tiež ovplyvnené ich vyššou sebadôverou, sebavedomím a pod. Naše výsledky sú v súlade so zahraničnými štúdiami na podobnej vekovej vzorke, ktoré zistili, že extroverzia predikuje afiliatívny humor (t. j. rozprávanie vtipov s cieľom zabaviť iných a posilniť si vzťahy) (Mendiburgo-Seguel, Páez, Martínez-Sánchez, 2015; Marinković, Tanasić, 2016) a že tí žiaci, ktorí boli vnímaní spolužiakmi ako vtipní, mali vyššiu extroverziu (Ziv, Gadish, 2010). Ostatné výskumy, prevažne na vzorke vysokoškolských študentov a dospelých, tiež preukázali pozitívny vzťah extroverzie so zmyslom pre humor (Beins, O'Toole, 2010; Johnson, McCord, 2010; Mendiburo-Seguel, Páez, Martínez-Sánchez, 2015). Naše výsledky tiež hovoria o pozitívnom vzťahu medzi extroverziou a využívaním

humoru na zvládanie problémov, čo je v súlade so zistením, že extroverzia je viac spojená s aktívnymi zvládacími stratégiami než s pasívnymi (napr. Afshar, et al., 2015). Neurotizmus pozitívne koreluje len s oceňovaním a postojmi k humoru, nadaní žiaci s vyššou mierou neurotizmu teda pozitívne hodnotia vtipných ľudí a majú radi vtipy. Zaujímavé sú zistenia, že žiaci s vyššou svedomitosťou sa považujú za vtipných a myslia si, že ich tak vnímajú aj ostatní, a tiež, že žiaci s vyššou mierou prívetivosti častejšie zvládajú problémy pomocou humoru. Ak nahliadame na zvládanie problémov pomocou humoru ako na určitý typ tvorivého prístupu, tak relevantný môže byť aj výsledok štúdie E. Szobiovej a L. Šuplatovej (2006), v ktorej žiaci s najvyššou tvorivosťou zo školy pre intelektovo nadaných mali vyššiu prívetivosť ako najtvorivejší žiaci z bežných škôl. V našej štúdii sa nepreukázal vzťah otvorenosti voči skúsenosti so zmyslom pre humor, a to ani celkovo ani so žiadnou zo škál. Zatiaľ čo vzťah zmyslu pre humor s extroverziou a neurotizmom je v štúdiách preukazovaný konzistentne, výsledky týkajúce sa vzťahu zmyslu pre humor a osobnostných dimenzií prívetivosť, svedomitosť a otvorenosť voči skúsenosti sú vo všeobecnosti oveľa rôznorodejšie.

Záver

V našej štúdii sa ukázalo, že žiaci gymnázia pre mimoriadne intelektovo nadaných častejšie využívajú humor na dosahovanie sociálnych cieľov v porovnaní s bežnými gymnazistami, teda viac využívajú humor na pobavenie svojho okolia a myslia si, že ich ostatní považujú za vtipných. Zároveň sa ukázalo, že táto tendencia je väčšia u tých nadaných, ktorí majú vyššiu mieru extroverzie a svedomitosti. Hoci sa u nadaných nepreukázala väčšia miera využívania humoru na zvládanie situácií v porovnaní s bežnými gymnazistami, tí nadaní, ktorí majú vyššiu mieru extroverzie a prívetivosti, túto stratégiu využívajú častejšie, vzťah je však slabý. Rovnako sme zistili slabý pozitívny vzťah medzi vyššou mierou neurotizmu a tendenciou intelektovo nadaných hodnotiť iných ako vtipných a oceňovať humorné situácie. Do ďalšej výskumnej oblasti skúmania by bolo zaujímavé zaradiť adolescentov navštevujúcich iné typy škôl a tiež porovnať sebahodnotenie vlastného zmyslu pre humor s hodnotením spolužiakmi.

LITERATÚRA

- AFSHAR, H., et al. 2015. The association of personality traits and coping styles according to stress level. *Journal of Research in Medical Sciences*, vol. 20, no. 4, p. 353-358.
- BARNETT, L. A. – FISCELLA, J. 1985. A child by any other name... A comparison of the playfulness of gifted and nongifted children. *Gifted Child Quarterly*, vol. 29, no. 2, p. 61-66.
- BARTON, B. – PEAT, J. 2014. *Medical statistics: A guide to SPSS, Data analysis and critical appraisal*. Chichester: Wiley and Sons.

- BEINS, B. C. – O'TOOLE, S. M. 2010. Searching for the sense of humor: Stereotypes of ourselves and others. *Europe's Journal of Psychology*, vol. 6, no. 3, p. 267-287.
- BERGEN, D. 2009. Gifted children's humor preferences, sense of humor, and comprehension of riddles. *Humor*, vol. 22, no. 4, p. 419-436.
- BERGEN, D. 2014. Children's humor and giftedness. In: S. Attardo, S. (Ed.): *Encyclopedia of Humor Studies*. Los Angeles: SAGE, p. 120-121.
- BIANCHI, I. et al. 2017. The effects of modulating contrast in verbal irony as a cue for giftedness. *Humor – International Journal of Humor Research*, vol. 30, no. 4, p. 383-415.
- BLEEDORN, B. B. 1982. Humor as an indicator of giftedness. *Roeper Review*, vol. 4, no. 4, p. 33-34.
- BOLEKOVÁ, V. – SZOBIOVÁ, E. 2013. Osobnosť rezilientného adolescenta a jeho zmysel pre humor. *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*, roč. 47, č. 3, s. 250-263.
- CUNNINGHAM, A. 1962. Relation of sense of humor to intelligence. *The Journal of Social Psychology*, vol. 57, no. 1, p. 143-147.
- DOČKAL, V. 2005. *Zaměřeno na talenty aneb nadání má každý*. Praha: Nakladatelství lidové noviny.
- EYSENCK, H. J. 1942. The appreciation of humour: An experimental and theoretical study. *British Journal of Psychology. General Section*, vol. 32, no. 4, p. 295-309.
- FEINGOLD, A. – MAZZELLA, R. 1991. Psychometric intelligence and verbal humor ability. *Personality and Individual Differences*, vol. 12, no. 5, p. 427-435.
- FERN, T. L. 1991. Identifying the gifted child humorist. *Roeper Review*, vol. 14, no. 1, p. 30-34.
- GALLOWAY, G. 1994. Psychological studies of the relationship of sense of humor to creativity and intelligence: A review. *European Journal of High Ability*, vol. 5, no. 2, p. 133-144.
- GREENGROSS, G. – MILLER, G. 2011. Humor ability reveals intelligence, predicts mating success, and is higher in males. *Intelligence*, vol. 39, no. 4, p. 188-192.
- HAUCK, W. E. – THOMAS, J. W. 1972. The relationship of humor to intelligence, creativity, and intentional and incidental learning. *The Journal of Experimental Education*, vol. 40, no. 4, p. 52-55.
- HOLT, D. G. – WILLARD-HOLT, C. 1995. An exploration of the relationship between humor and giftedness in students. *Humor*, vol. 8, no. 3, p. 257-271.
- HOWRIGAN, D. P. – MACDONALD, K. B. 2008. Humor as a mental fitness indicator. *Evolutionary Psychology*, vol. 6, no. 4, p. 652-666.
- JANUS, S. S. 1975. The great comedians: Personality and other factors. *The American Journal of Psychoanalysis*, vol. 35, no. 2, p. 169-174.
- JOHNSON, A. – MCCORD, D. M. 2010. Relating sense of humor to the five factor theory personality domains and facets. *American Journal of Psychological Research*, vol. 6, no. 1, p. 32-40.
- JUSTIN, F. 1932. A genetic study of laughter provoking stimuli. *Child Development*, vol. 3, no. 2, p. 114-136.
- KENDERDINE, M. 1931. Laughter in the pre-school child. *Child Development*, vol. 2, no. 3, p. 228-230.
- LAZAROVÁ, A. 2014. Diagnostika intelektovo nadaného dieťaťa. [online]. In: *Komplexný poradenský systém prevencie a ovplyvňovania sociálnopatologických javov v školskom prostredí*. Príloha časopisu *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*, č. 3, s. 63-73. Dostupné na www.komposyt.sk/pre-odbornikov/odborne-zdroje/priloha-casopisu-psychologia-a-patopsychologia-dietata.
- MARINKOVIĆ, N. – TANASIĆ, J. 2016. Personality traits as a predictor of humor styles: A developmental approach. In: MARKOVIĆ, Z. – DURIŠIĆ-BOJANOVIĆ, M. – DIGIĆ, G. (Eds.): *Individual and Environment, International Thematic Proceedia*. Niš: University of Niš, s. 97-110.

- MARTIN, R. A. – FORD, T. E. 2018. *The Psychology of Humor: An Integrative Approach*. London: Academic Press.
- MENDIBURGO-SEGUEL, A. – PÁEZ, D. – MARTÍNEZ-SÁNCHEZ, F. 2015. Humor styles and personality: A meta-analysis of the relation between humor styles and the Big Five personality traits. *Scandinavian Journal of Psychology*, vol. 56, no. 3, p. 335-340.
- MILLER, G. F. 2000. Sexual selection of indicators of intelligence. In: G. BOCK, G. – GOODE, J. – WEBB, K. (Eds.): *The Nature of Intelligence*. John Wiley, London: p. 260-275.
- RUISEL, I. – HALAMA, P. 2007. NEO päťfaktorový osobnostný inventár. Praha: Testcentrum-Hogrefe.
- RUŽOVÁ, L. 2001. Smiech a humor v období detstva a mladosti. *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*, roč. 36, č. 3, s. 195-213.
- SHADE, R. 1991. Verbal humor in gifted students and students in the general population: A comparison of spontaneous mirth and comprehension. *Journal for the Education of the Gifted*, vol. 14, no. 24, p. 134-150.
- SHARIFI, H. – SHARIFI, M. 2014. Comparing emotional intelligence and humor in gifted and non-gifted students. *Indian Journal of Scientific Research*, vol. 7, no. 1, p. 1319-1324.
- SHAUNESSY, E. – SULDO, S. M. 2010. Strategies used by intellectually gifted students to cope with stress during their participation in a high school international baccalaureate program. *Gifted Child Quarterly*, vol. 54, no. 2, p. 127-137.
- SOUTHAM, M. 2005. Humor development: An important cognitive and social skill in the growing child. *Physical and Occupational Therapy in Pediatrics*, vol. 25, no. 1-2, p. 105-117.
- SZOBIOVÁ, E. – ŠUPLATOVÁ, L. (2006). Tvorivosť a osobnostné vlastnosti nadaných detí. *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*, roč. 41, č. 3, p. 195-208.
- THORSON, J. A. – POWELL, F. C. 1993a. Development and validation of a multidimensional sense of humor scale. *Journal of Clinical Psychology*, vol. 49, no. 1, p. 13-23.
- THORSON, J. A. – POWELL, F. C. 1993b. Sense of humor and dimensions of personality. *Journal of Clinical Psychology*, vol. 49, no. 6, p. 799-809.
- THORSON, J. A., et al. 1997. Psychological health and sense of humor. *Journal of Clinical Psychology*, vol. 53, no. 6, p. 605-619.
- ZIV, A. – GADISH, O. 1990. Humor and giftedness. *Journal for Education of the Gifted*, vol. 13, no. 4, p. 332-345.

Súhrn: Rozvinutejší zmysel pre humor sa často považuje za jeden z prejavov intelektového nadania detí. Cieľom štúdie bolo porovnať zmysel pre humor šestnásťročných žiakov zo školy pre intelektovo mimoriadne nadané deti a žiakov z bežných gymnázií. Autori tiež sledovali, ako zmysel pre humor u nadaných súvisí s ich osobnosťou. Zmysel pre humor bol zisťovaný pomocou sebvýpovedového Dotazníka zmyslu pre humor autorov Thorsona a Powella. Faktorová analýza identifikovala tri faktory dotazníka – dosahovanie sociálnych cieľov pomocou humoru, zvládanie situácií pomocou humoru a oceňovanie a postoje k humoru. Dimenzie osobnosti podľa päťfaktorového modelu Big Five boli zisťované pomocou dotazníka NEO-FFI. Výsledky ukázali, že žiaci zo školy pre nadaných významne častejšie používajú humor na dosahovanie sociálnych cieľov, v ostatných škálach ani v celkovom skóre sa od študentov bežného gymnázia významne nelíšili. U nadaných žiakov sa našli pozitívne korelácie zmyslu pre humor s extroverziou a prívetivosťou.

Kľúčové slová: intelektové nadanie, zmysel pre humor, Big Five

Mgr. Eva Rajčániová je výskumnou pracovníčkou Výskumného ústavu detskej psychológie a patopsychológie v Bratislave a doktorandkou katedry psychológie Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity. Zaoberá sa problematikou nadaných detí, čitateľskej gramotnosti a analýzou psychologických korelátov výkonov slovenských žiakov v testoch PISA.

Mgr. Ivan Belica je výskumným pracovníkom Výskumného ústavu detskej psychológie a patopsychológie a doktorandom Fyziologického ústavu Lekárskej fakulty v Bratislave. Venuje sa problematike nadaných detí, autizmu, čitateľskej gramotnosti a psychologickým súvislostiam výkonov žiakov v testoch PISA.